

øvrige befolkning. Denne bog minder os på beroligende og overbevisende vis om, at dette ikke nødvendigvis er at betragte som et problem, men som et grundvilkår i sprogets liv blandt menneskene.

*Louise Tranekjær
Adjunkt på Kultur- og Sprogødestudier
Institut for Kultur og Identitet
RUC*

MIKKEL VENBORG PEDERSEN: I søvnens favn. Om søvn og sovevaner på landet 1600-1850. København: Museum Tusulanums Forlag 2009. 206 sider. ISBN 978-87-635-2599-2 (hb). Pris: 248 kr.

At forske i søvn og sovevaner, hvilken dejlig og udfordrende ide! Søvn er farlig, men også sød, den er privat og hemmelig, den er sågar nærdød og måske meget forståeligt temmelig uudforsket både kulturhistorisk og antropologisk.

Etnologen Mikkel Venborg Pedersen har taget udfordringen op og søgt at belyse fænomenet, som det forekom blandt danske bønder mellem 1600 og 1850. Det valgte tidsrum begrundes med, at de skriftlige kilder indeholdende beretninger om landboernes dagligdag her begynder at gøre sig gældende. Det var også i dette tidsrum, at bondens bolig tog den form, som den skulle have, indtil de større forandringer fandt sted i det 19. århundrede ved industrialiseringen.

Trods eksistensen af skriftlige kilder til datidens hverdagsliv på landet har det ikke været så ligetil at belyse fænomenet søvn. Der findes ikke nogen enkel kildefond, hvor man kan søge oplysninger om søvn. Mikkel Venborg Pedersen har måttet ty til rejseberetninger, retskilder, Holbergs skrivelser, offentlig statistik som fx folketællinger, folkelivsskildringer samt Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelseres eget indsamlede materiale for at belyse sit emne.

Forfatteren tager udgangspunkt i, at søvnen er en kulturel foreteelse i mindst lige så høj grad som en fysiologisk. Som kulturelt fænomen har søvnen en historie, den er påvirket af vor kristne kultur og indgår i den europæiske intimiseringsproces, som vi kender beskrevet blandt andet af Norbert Elias.

Som solid etnologisk basis for sin undersøgelse udvælger Venborg Pedersen tre gårde, som alle befinder sig på Frilandsmuseet i Sorgenfri. Det drejer sig om gården fra Pebringe, Midsjælland, fra Lundager, Vestfyn, og gården fra True ved Århus. Venborg Pedersen inddrager gårdene og deres respektive historier henvisende til, at søvnen og hjemmet hører sammen. Søvnen kan ikke adskilles fra hjemmets andre funktioner som bosted og arbejdsplads. Han ønsker at inddrage bondens bolig her, da en af bogens vigtige pointer er, at der findes en sammenhæng mellem materialitet og mentalitet.

De godt 25 sider, hvor gårdene skildres, bringer os egentlig ikke meget nærmere en forståelse af søvn. Vi får derimod en fornemmelse af, hvordan gårdene har været udformet, og hvorledes de har været beboet. Vi får en præsentation af bondegården (bondestuen) som hjem, der ligger fint i tråd med, hvad jeg har skrevet i en enquete i dette nummer af *Tidsskriftet Antropologi*. En af de udviklinger, der får nogle ord med på vejen, er adskillelsen af soveværelset fra den fælles beboelsesstue.

Det næste afsnit handler om sengen, vi nærmer os gradvist selve søvnens locus. Kapitlet hedder „Halm, uld og fjer“; de materialer, der er helt tæt på den sovende krop. Til sammenligning hedder en bog, af den nu afdøde etnolog Holger Rasmussen *Fra sengehalm til silkelagen*. Rasmussens bog handler specifikt om senge, ikke blot bondens, men også de højere sociale lags, men formår nok så meget at skildre søvnen. Venborg Pedersen har da også benyttet sig af Rasmussens bog.

Sengen er livets store omdrejningspunkt, og Venborg Pedersen udnævner (med reference til Roger A. Ekirch) den tidlige moderne europæiske bondekultur til „sengens tidsalder“. Han gennemgår udviklingen fra sovebænk placeret langs væggen på tværs af rummets langside, over alkover og omhængssenge til himmelsengen i storstuen med det prestigefyldte sengetøj, dyner og puder lag på lag.

Sengehalmen går der megen frasagn om, den kan både huse ildre og hugorme. Den kan iblandes velduftende urter, som kan forsøge at modvirke lugten af mug i den fugtige atmosfære.

Venborg Pedersen nævner, at senge og sengeklæder synes at være knyttet særligt til personen, idet skifteprotokollerne ofte omtaler senge ifølge deres ejer. Han nævner døden som den ganske private sag, som oftest opleves i sengen; døden og sengen hører sammen. Fødsler fandt om ikke sted i sengen (ofte i en fødestol), så var sengen dog barselskonens opholdssted i de ca. 40 dage, som Venborg Pedersen nævner, sengelejet varede. Det nyfødte barn sov i sin egen vugge eller en skuffe fra dragkisten.

Hvor længe sov vore forfædre? Venborg Pedersen nævner, at det er en moderne forestilling, at døgnet er opdelt i tre nogenlunde lige lange perioder af søvn, arbejde og hvile. En gammel talemåde fra England hævdede at „naturen kræver fem, skik og brug syv, dovenskab ni og amoralitet elleve“ timers søvn. (s. 110). Mange kilder nævner, at tjenestefolkene på landet blev vækket ved fire-femtiden om sommeren og klokken seks om vinteren. Man fik sig sikkert en middagslur, men der blev arbejdet videre om aftenen i stuen. Dette foregik i spækklampens skær eller næsten i mørke. Man ved ikke helt, hvornår man gik i seng, måske ved ti-ellevetiden? Huset skulle lukkes ned for natten, og især passede man me-

get på, at ilden blev tilset, at den kunne holde sig natten over uden at forvolde ildebrand.

Endelig er søvnen magisk, da den bringer mennesket i kontakt med drømmene, der kan tydes som varsler. Drømtes der om rotter og mus, betød det, at man ville komme til penge. Ildebrand varslede spektakler i husholdet, „drømme om døden kunne betyde bryllup og drømme om bryllup betyde død“ (s. 122).

Venborg Pedersen omtaler det faktum, der har undret mange besøgende på Frilandsmuseet (hvor der hvert år opredes omkring 100 senge), at sengene er så korte. Det skyldes, at man i gamle dage nærmest sad op og sov. Det var lunere således at være sammenkrøben i sengen og måske mere passende for en lidt kroget og gigtplaget krop? Man sov også altid flere sammen i sengene, hvilket vel også til dels har skyldtes den varme, man herved gav hinanden. Man sov dog nøgne (kun iført nathue), hvilket tilskrives det faktum, at man blev fri for utøjet, som lå tilbage i klæderne.

Bogens sidste afsnit følger søvnens/sengenes udviklingskred hen imod midten af 1800-tallet. Forfatteren rekapitulerer oplysningstidens og romantikkens store bidrag til udviklingen. Han fremhæver dog, at vi i denne udvikling blandt andet har mistet det intime kendskab, som vi førhen havde til natten. Den er druknet i lys og oplysning, så at sige. I civilisationsprocessen spiller „opfindelsen“ af hygiejnen en stor rolle for udviklingen af søvn og sengesteder. Uddunstninger fra mange sovende i små rum blev opfattet som farlige og mådehold på flere fronter blev en dyd, også mådehold i forhold til søvn. Sådanne tanker tog dog et par hundrede år om at blive af betydning for bønderne.

Søvnen blev på flere områder en tidstypisk tankefigur. Døsighed blev en brøde, og en folkets opvågning blev, hvad der forventedes ved den nationale renæssance. Vanernes civilisering, kroppen og åndens individualisering førte således til den nationale opvågning.

Venborg Pedersen redegør på de sidste sider kort for mentalitetshistorien og mikrohistorien. Han udpeger dem som de to inspirationer, der i hans bog med søvnen som emne „danser sammen“. Denne poetiske formulering, synes jeg nu ikke forfatteren helt lever op til. Bogen præges i det hele taget af ambitioner, som ikke til fulde udløses i fremstillingen. Venborg Pedersen formidler etnologisk ordentligt konteksten for søvnfænomenet, læseren får et godt indblik i tiden og dens bondekultur. Forfatteren har nok fortalt det, han synes han fagligt og sagligt kan stå inde for, men læseren mangler stadig noget. Det er måske også lidt for meget forlangt, men der synes stadig at være noget, vi ikke ved, om bondens søvn i årene mellem 1700 og 1850!

Om udfordringen ved at skrive kulturhistorisk om søvn skriver Venborg Pedersen således: „Søvnen er et emne, der ikke helt kan erkendes med den rene

forstand. Som så ofte i kulturstudier må man indimellem vove et spørgsmål og et, forhåbentligt kvalificeret, svar; anvende fantasien en anelse for at søge at forstå fortidige verdener“ (s. 16). Jeg vil indvende, at på trods af at Venborg Pedersen godt ved, at det kan være nødvendigt at benytte sig af fantasi, især i forbindelse med et emne som søvn, er det lige netop lidt fantasi og vovemod, som man kan savne som læser. Kan de nøgne fakta ikke findes, må det være tilladt at udkaste hypoteser, som bestemt da også kan være god læsning, som kan tages alvorligt. Holger Rasmussen erkender i forordet til sin bog om senge, at han desværre må lade digterne digte og selv holde sig til den mere faktuelle fortælling. Han lader så i forholdsvis rigt mål digterne komme til orde i teksten. Men dilemmaet findes, hvordan formulerer vi vores uvidenhed?

Kirsten Rønne
Tidsskriftet Antropologi

